

ולגוף הדבר שהפלפל שנאסר משום ערלה לא הותר לאחר שנתייבש – כן נקט הגרשו"א זצ"ל מצד הסברה (ע' מנחת שלמה עא,ד).

ב. במש"כ הרב שליט"א שטעמו של רבי עקיבא שאין ערלה בקפרסין, משום שלא נטעי אינשי אדעתיה – לכאורה נראה שדעתם של אנשים בצלף על הכל, ולא גרע מעלים ותמרות שנוטעים אותם על דעתם כמבואר בגמרא, ועוד נראה שהכל בכלל 'שותא', העלים והפירות. אך נראה לכאורה שהקפרס לרע"ק אינו 'פרי' כלל אלא חלק מהעץ, והוא כעלה, שאעפ"י שאנשים משתמשים בו למאכל, אין זה עושה אותו פרי להתחייב בערלה ובתרומות ומעשרות. ואף על פי שברכתו 'בורא פרי האדמה' – לא משום שהוא 'פרי'. תדע, שהרי הקורא ברכתו 'פרי האדמה' לרב יהודה [ואף שמואל אינו חולק אלא משום דלא נטעי אדעתיה] הגם שלא שמענו מי שאוסר בערלה, וכן עלי הצלף ברכתם 'פרי האדמה' הגם שאינם 'פרי' כלל. ויש מי שפרש בטעם הדבר, כי אמנם נחשבים כחלק מן העץ עצמו, הלא העץ הוא בכלל 'פרי האדמה' (סברה זו כתב מו"ר הגר"ש פישר שליט"א – ע' בית ישי א הערה א).

ג. בעיקר הראיה דלעיל מדברי הגמרא שאין ערלה בפלפלים יבשים, העיר הגר"ד ויזר שליט"א לדחות, שאין קושית הגמרא מדוע יש לו דין ערלה ולענין ברכה אין מברכים עליו, אלא דחוינן בברייתא שהוא בכלל 'עץ מאכל' וא"כ צריך להיות ברכתו 'בפה' ע' וקשה גם לרב ששת וגם לרבא. וע"ז תרצו שאכן ברייתא הוי 'עץ' אבל יבשתא בטל מחשיבותו ואין מברכין, או שמברכין 'אדמה', אבל לעולם דין ערלה נשאר בו גם לאחר שנתייבש, ואף אם נתייבש על העץ. עכ"ד. אך נראה שבקושית הגמרא ביומא (פא:) מערלה על יוהכ"פ היו יכולים לחלק כן, ומדוע הוצרכו לחלק בין טוב ליבש, ומזה משמע שגם לענין ערלה מותר. ויש לדחוק ולומר שמשום שהוצרך לחילוק זה כאן, לכך גם שם חילק כן.

– נחלקו הראשונים על ברכת הסוכר למי שאוכלו בעין או מוצץ קנה סוכר [הוא 'יערת הדבש'. רא"ש]; יש אומרים שמברך עליו 'בורא פרי העץ' (תוס', רא"ש), ויש אומרים 'בורא פרי האדמה' (בה"ג, רבנו יונה). והרמב"ם כתב: 'שהכל'. וכן הכריע השלחן-ערך (רב, טו). ובדיעבד, כתבו הפוסקים, אם ברך 'העץ' או 'האדמה' – יצא (עפ"י משנ"ב ובאה"ל שם, ע"ש באריכות; שבט הלוי ח"ד יט, דלא כהמשכנות-יעקב שכתב שלא יצא). ויש לעיין מדוע אין לחוש לערלה בסוכר, והלא מייץ הקנים נחשב לפרי. ובבאור רבי מרדכי בנט על המרדכי כתב שיש ערלה בסוכר (מהגרונ"ג שליט"א).

אולי יש לבאר כעין הנזכר לעיל בענין קפרסין, שלכך אין בו חיוב מעשרות הגם שלענין ברכה הוא כפרי שמברכים עליו 'בורא פרי האדמה', וכן הדין בעלי הצלף – כי אעפ"י שאינו 'פרי' הלא מכל מקום נהנה וצריך לברך (כמוש"כ הרא"ש), כמו כן יש לומר לענין סוכר, שרק לענין ברכה הוא נחשב כ'פרי העץ' [פרי' במשמעות תולדה] משום שהחך נהנה ממנו, אבל אין עליו שם 'פרי' בעצם כי אינו אלא מתיקות שבעץ וזיעה בעלמא. אך לפי זה ייפטר גם מתרומות ומעשרות, כדין קפרסין לרבי עקיבא ועלים לכולי עלמא, ואכן כן כתב הרדב"ז (ח"א תקסג) שאפילו לדעת הסוברים לברך עליו ברכת הפירות, פטור מתו"מ שאינו אלא מים היוצאים מן העץ. ואולם דעת בעל הכפתור-ופרח (כו) לחייב. וע"ע באור הלכה רב, טו; דרך אמונה תרומות ב, א. [ולענין סוכר המופק מ'סלק סוכר' דנו אחרונים לחייבו בתרומות ומעשרות, ואף לדעת הרדב"ז, מאחר והסלק הוא פרי ולא עץ. ע"ע בספר משפט כהן לא; מנחת שלמה ח"ג קג, ג; מנחת יצחק ח"ח קי"קיא].

דף לז

'כמעשה קדרה ולא כמעשה קדרה; כמעשה קדרה דמברכין עליו תחלה וסוף, ולא כמעשה קדרה דאילו כמעשה קדרה בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש, ואילו הכא בתחלה מברך עליו שהכל נהיה בדברו ולבסוף בורא נפשות'. ואם תאמר מה חידוש הוא זה, שמברכים עליו

תחלה וסוף? יש לומר שעיקר חידושה של הברייתא הוא שפת אורז נידונית כמעשה קדרה ואין מברכים עליה שלש ברכות כמו פת דגן [ולפי זה אפשר גם לפרש 'כמעשה קדרה' של אורז] (פני יהושע). וע' בתר"י שפירש עיקר כוונת הברייתא לענין ברכת 'מוזנות' בתחילה כמעשה קדרה [ומזה הוציא שאף הדוחן דינו כמו האורז לברך עליו 'מוזנות'], אלא שמה שנקט 'תחילה' וסוף היינו לענין שטעון ברכה בסוף כמעשה קדרה. עוד יש לפרש, שלא נאמר שאין מברכין עליו בסוף כמו ירק לפי דעה אחת להלן (מד: מהגר"ד ויזר שליט"א. וע"ע להלן בסמוך בענין חובת ברכת 'בורא נפשות').

'אלו הן מעשה קדרה – חילקא טרגיס (סולת) זרין וערסן ואורז'. יש לדקדק מכך שבמיני חטה נקט גרעינים כתושים ואילו באורז סתם ולא פירש – משמע שהאורז אפילו לא כתשו או טחנו, דינו כמעשה קדרה, לפי ששאר המינים דרכם בכתישה משא"כ האורז (רבנו יונה). ודוקא כשנתמעך האורז בבישול, עכ"פ נתמעך מעט (רא"ש ושאר פוסקים), אבל לא נתמעך כלל ברכתו 'בורא פרי האדמה' (ט"ז רח סק"ח; משנ"ב), וי"א 'שהכל' (עפ"י הגר"ז בסדר ברכות הנהנין).
א. יש אומרים שלדעת רבנו יונה אפילו לא נתמעך מברך 'מוזנות' (ע' בב"י ובש"פ שם).
ב. יש לעיין לסברת רבנו יונה שלכאורה הדבר משתנה לפי דרך העולם, ובמקום שאין דרך בתבשיל חטה כתושה יותר מחטה שלמה, אף בשלמה יש לברך 'מוזנות'.
ג. כתבו הפוסקים שאורז לכן שהוסרה קליפתו יש לברך עליו בכל אופן 'מוזנות', אפילו לא נתמעך. ע' באור הלכה רח"ז. וכן מובא בשם החזו"א.
ד. יש מן האחרונים שהחמירו לברך על האורז שלנו 'שהכל', לפי שיש אומרים שלא זהו מין האורז המוזכר בגמרא ובאמת ברכתו 'האדמה', ומפני ספק זה יש לברך 'שהכל'.

'הכוסס את החטה מברך עליה בורא פרי האדמה'. בכלל זה כשכוססה חיה ללא בישול (עפ"י רא"ש; או"ח רח"ד. וכן פשט לשון רש"י 'כמות שהיא', וכן מפורש בפרש"י שעל הר"ף, וכן בתוס' ד"ה הכוסס). והמאירי (לו). כתב שאם כוססה כשהיא חיה אינו מברך אלא 'שהכל', ורק כשהיא מבושלת [בגרעינים שלמים] מברך 'בורא פרי האדמה'.
 גם לפי דעה ראשונה, נראה שזהו רק במקום שהדרך לאכול אותו מין חי, אבל במקום שאין דרך לאכלו כן, אפילו הם ראויים לאכלם חיים שלא בדוחק – ברכתם 'שהכל' (עפ"י חיי אדם, מובא בבאור הלכה רח"א ד"ה שטובים).

'זהתניא, לבסוף ולא כלום'. פרש"י: כלומר, אין טעון כלום מברכות פירות ארץ ישראל, אלא 'בורא נפשות רבות' כשאר דברים שאינם משבעת המינים. ויש מפרשים שלכך אמרו 'ולא כלום' על ברכה זו – כי אין מוזכר בה הדבר שנהנה ממנו [אף לא באופן כללי כמו בברכת 'שהכל'] אלא מברכים על שברא נפשות רבות שחסרות וצריכות למה שברא להחיותם (עפ"י שו"ת הרשב"א ח"א קמט תתכג).
 הרדב"ז (ח"ב תשט) הקשה על פירוש זה, שהרי אין הברכה מוסבת על החסרון אלא על שברא בעולם כל מה שהנפשות צריכות, וא"כ הריזו כברכה הכוללת כל הדברים שנהנה מהם, כברכת 'שהכל'. ולכן פירש 'ואחריו ולא כלום' כלומר אין שם כלום דבר חידוש, אלא מברך הברכה הכללית הנהוגה בכל הדברים שלא נתיחדה להם ברכה אחרת.

והגר"א (באו"ח רח סק"ט. וע' בהגהותיו לירושלמי ה"ד) כתב שבזמן התנאים לא היו נוהגים לומר ברכה זו אלא על בשר וביצים בלבד, ולפיכך אמרו בברייתא 'ולא כלום'. ומפני שאנו נוהגים לברך 'בורא נפשות' על כל דבר שאינו משבעת המינים, לכך כתבו ראשונים שכל מקום שאמרו אינו מברך ולא כלום, מברכים 'בורא נפשות'.

ומובא בשם החזו"א (דינים והנהגות ז, ד) שדייק מסוף הפרק שברכת 'בורא נפשות' אחר שתיית מים אינו חיוב גמור אלא כעין ברכת הרשות, ולכן צידד שהשוהה בשתיית מים יותר מכדי שתיית רביעית, שלא יברך אח"כ, לחוש לדעת הרמב"ם – שמוטב שלא להיכנס לספק כלל כיון שאינה חובה גמורה. ואולי יש לחדש שאף בשאר דברים י"ל שמדינא דגמ' לא היתה חובה גמורה, ושאמרו 'אינו מברך ולא כלום' – לענין ברכה של חובה.

ובזה אתי שפיר דברי רב ששת להלן מא: שפת הבאה בכסנין אינה טעונה ברכה לאחריה, ופרש"י שמברך 'בורא נפשות'. וכן להלן מב. רב הונא אכל תליסר רפתי ולא בריך, וכפרש"י שברך 'בורא נפשות', והרי שם הם דברי אמוראים – אלא לפי שלא היתה ברכה זו חובה כשאר ברכות בשאר דברים. ויתכן שהלכו בשיטת רב רבם שנקט (מד:): שאין מברכים אותה אלא על ביצה ובשר בלבד ולא על ירק, ועכ"פ לשיטתו אינה חובה [וכן יש לדייק מלשון רב אשי מד: 'זמנא דכי מדכרנא עבידנא ככולהו' – משמע שהכל מודים שרשות לברכה], וי"ל שנקטו שהוא הדין לענין פת הבאה בכסנין.

'אמר ליה רבן גמליאל: עקיבא, עד מתי אתה מכניס ראשך בין המחלוקת. אמר ליה: רבינו, אע"פ שאתה אומר כן וחבריך אומרים כן, למדתנו רבינו יחיד ורבים הלכה כרבים'. יש לשאול: מה היתה דעתו של רבן גמליאל באמרו 'עד מתי אתה מכניס ראשך בין המחלוקת', הלא כיון שנחלקו בדבר, טוב יותר לברך ברכה אחת מעין שלש מלהרבות בברכות שהרי ספק ברכות להקל, ואדרבה אילו היה עושה כמותו לברך שלש ברכות היה מכניס ראשו במחלוקת?

(ולכאורה יש לפרש שכונת ר"ג לשאלו מדוע נהגת כחכמים ולא כדברי, רק ששאל בלשון נקיה וענוה. ודעתו היתה כיון שהי' נשיא לא היה לו לנהוג שלא כמותו, עכ"פ בפניו. הערת הגר"ד ויזר שליט"א).

וצריך לפרש שאכל כדי שביעה, שלדעת רבן גמליאל מחויב מן התורה לברך ברכת המזון, ועל כן סבר רבן גמליאל שהיה לו לרבי עקיבא להחמיר ולברך שלש ברכות. והשיב לו רבי עקיבא, כיון שהלכה כרבים אין כאן ספק.

ומכאן יש להוכיח שבמקום שאכל כדי שביעה, ויש ספק האם לברך שלש ברכות או ברכה אחת מעין שלש [כגון עיסה עבה שבשלה במים או טוגנה בשמן, שנחלקו הראשונים אם דינה כפת או כמיני מזונות] – צריך לברך שלש ברכות. ואף על פי שמדין תורה יוצא בברכה אחת מעין שלש (כן כתב המג"א קצא, ומחלוקת הפוסקים בדבר – ע"ש ובמנחת ברוך ה), מכל מקום כיון ששורש הספק הוא בדאורייתא, יש לו לברך את כל הברכות כתיקונם [בדומה למה שכתבו הפוסקים לענין ספק קרא קריאת שמע, שחזור וקוראה עם ברכותיה] (עפ"י באור הלכה קסה, ג).

בספר מנחת ברוך נקט שאם מהתורה יוצאים בברכה אחת, אין לברך מספק שלש ברכות (וע' גם במובא להלן מב.). ואולם מצינו דוגמא לסברת הבאור-הלכה לעיל כא. לענין ספק אמר 'אמת ויציב' שיש סוברים כפשט לשון הגמרא שחזור ומברך אעפ"י שגם אומר שוב פרשת 'ויאמר' שיש בה יציאת מצרים, והרי מהתורה יוצא באמירה זו – אך כיון שכבר נתחייב מפני הספק, יש לו לעשות כפי תיקון חז"ל, להזכיר בברכה.

והגר"א (ב'שנות אליהו') פירש: הואיל וברכת המזון פוטרת בדיעבד אכילת תמרים (כדלעיל יב), אם כן בספק היה לו לברך ברכת המזון שבה נפטר אף לחכמים, שהרי באכילת כותבות היה מעשה זה וברכת המזון פוטרתן, וזהו שאמר לו: למה נכנסת למחלוקת בכך שברכת ברכה אחת ולא יצאת ידי חובה לדעתי, היה לך לברך שלש ברכות ולצאת לדעת הכל.

[וצריך לומר שסובר הגר"א שהבא לפטור תמרים בברכת המזון, מברך שלש ברכות. וזהו דלא כדברי הרא"ש (פ"א סי' יד בשם חכמי צרפת) ותר"י (בסוף פרקנו) שאיננו מברך אלא 'הון' בלבד, שלדבריהם הלא גם אם יברך שלש ברכות נכנס במחלוקת, שהרי לחכמים נפטר כבר בברכה ראשונה שברך על התמרים (עפ"י קהלות יעקב כ).]

ויש מי שפירש שמדובר כאן שאכלו פת, ולאחר הסעודה אכלו כותבות, וזהו שאמר רבן גמליאל לרבי עקיבא: היה לך לברך ברכת המזון ותו לא, וברכה לבטלה אין כאן שהרי נצרכת לברך ברכת המזון בגלל הפת, ומשום ספק ברכות לא היה לך לברך ברכה נוספת על התמרים, כי לפי שיטתי הלא נפטרת באותה ברכת המזון גם על התמרים (עפ"י מנחת ברוך. ומוזה כתב להוכיח דלא כדברי המגן-אברהם (קעז) שאם אכל תמרים אחר הסעודה ברכת המזון פוטרם – שהרי לפירוש זה אעפ"י שאכלו פת וגם תמרים, בירך רע"ק ברכת מעין של על התמרים ולא פטרן בברכת המזון שעל הפת).

פירוש נוסף כתב בספר קהלות יעקב (כ) שטענת רבן גמליאל היתה, למה נכנסת במחלוקת וברכת עבור כולם [וכדעת רב האי גאון (מובא במדכי רפ"ז) שמוזמנים על פירות משבעת המינים, ודלא כהתוס' וש"ר] ובכך נטלת אחריות כולם, היה לך לברך מעין שלש לעצמך בלבד מחמת הספק ולא להכניס ראשך במחלוקת לגבי אחרים. [ומה שנתן לו רבן גמליאל רשות לברך מתחילה, כי היה סבור שיעשה רע"ק כדברי עצמו שאמר (מד.) 'אפילו אכל שלק והוא מזונו מברך אחריו שלש ברכות'.

(ע"ב) 'ריהטא דחקלאי'. הריטב"א כתב שהוא כעין חביץ קדרה אלא שכמות הקמח בריהטא פחותה מזו שבחביץ [אפילו בוו של חקלאי], והוא רך ונוזלי יותר (כעין 'פודינג' דליל). ומכאן לשון 'ריהטא' – תרגום של ריצה, על שם שנשפך בנקל, במרוצה.

'היה עומד ומקריב מנחות בירושלים – אומר ברוך שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה'. לדעת רש"י, ישראל המביא את המנחה הוא המברך 'שהחיינו'. והתוס' חולקים וסוברים שהכהן המקריב הוא מברך. ונראה שרש"י סובר כדעת הרמב"ם (ברכות יא,י) שהעושה מצוה לאחרים אינו מברך 'שהחיינו', כי ברכה זו אינה כשאר ברכות המצוה שהשליח העושה הוא המברך וכמו שהוכיח רעק"א (תלב) משליח התורם. [ונראה שגם הרמ"ך (המובא בכסף-משנה שם) אינו חולק על כך אלא רק בדין 'שומע כעונה', כגון המקדש עבור אחרים, מברך המקדש ברכת 'שהחיינו' ומוציא בה את האחרים, ולזה גם הרמב"ם מודה כמו שכתב הכס"מ, אבל שליח העושה מצוה לאחר – אין השליח מברך 'שהחיינו'.

וסובר רש"י שברכת 'שהחיינו' מברך בעל המצוה, ולכן הישראל מברך. שהרי אנו רואים ששונה ברכה זו משאר ברכות שהשליח אינו מברכה – הרי שברכה זו נתקנה למי שעלתה לו המצוה. וכן מבואר ב"ד (רסח,ו) שלדעת הרמב"ם אבי הבן מברך 'שהחיינו' על מילת בנו, גם כאשר מוהל אחר מל עבורו (וכפי שבאר שם הגר"א, לפי שהיא מצוה המוטלת על האב).

ונראה שגם לפי הצד בגמרא (בקדושין כג) שהכהנים הנם 'שלוחי דרחמנא' ולא 'שלוחי דידן', אעפ"י כ' הישראל מצווה בדבר, ומקיים את מצוותו בכך שהכהן מקריב עבורו את הקרבן, ולכן הישראל מברך 'שהחיינו' (מהגרז"נ גולדברג שליט"א).

הנה כתב הפרי-מגדים (ח. הובא במשנ"ב שם סקי"ד ובערוה"ש יא), שאנשים שקנו כמה טליתות חדשות ובאים להתעטף בהן ביחד, הגם שבברכת 'להתעטף' אחד מברך לכולם, ברכת 'שהחיינו' כל אחד יברך לעצמו. ומקורו מדברי הרמב"ם הנ"ל. ומבואר שהבין בדעת הרמב"ם שגם כאשר מקיים המצוה שומע את ברכת המברך, צריך זה שהמצוה שלו לברך 'שהחיינו' דוקא. ומלבד שיש לדחות כנ"ל שאין דברי הרמב"ם אמורים אלא בשליח ולא באופן שמקיים המצוה שומע את הברכה, אך גם אם לא ננקוט כן עדיין אין הוכחה באופן הנ"ל של עשרה שקנו טליתות שבין כך צריך זה לברך 'שהחיינו' על של עצמו – מדוע לא יוכל השני לצאת ידי חובה בברכתו של זה מדין 'שומע כעונה'. ומנהג העולם יוכיח שיוצאין גם בברכת 'שהחיינו' של אחר, בתקיעת שופר, מקרא מגילה וקידוש היום. ואמנם יש לחלק שכאן לכל אחד יש טלית שלו, וברכתו מתייחסת לטלית הפרטית שלו, משא"כ בשופר שכולם שותפים במעשה מצוה אחד [הגם שהמצוה בשמיעה]. וכן אולי יש לחלק בין

'שהחינו' על הנאת דבר חדש, ו'שהחינו' של מצוה. מכל מקום מהרמב"ם לכאורה אין ראייה לדינו של הפמ"ג.

'היה עומד ומקריב מנחות... נטלן לאכלן מברך המוציא לחם מן הארץ'. רבנו תם (בספר הישר רצו. ומובא בתוס' כאן ובפסחים לו: ד"ה דכולי) הוכיח מכאן שעיסה הנעשית בבישול או בטיגון ללא אפיה בתנור, אם בלילתה עבה מברכין עליה 'המוציא' – שהרי מסתימת הלשון 'מנחות' משמע אף מנחת מחבת ומרחשת שאינן נעשות בתנור אלא בטיגון, ואין סברה לחלק בין טיגון (בשמן) לבישול (במים). ואולם יש סוברים שאין מדובר כאן אלא במנחת סולת או מאפה תנור אבל מעשה מחבת ומרחשת אין ברכתו 'המוציא' אלא 'מזונות' (עפ"י רמב"ם; פירוש ר"ש משנן חלה א,ה [והובא ברא"ש פסחים פ"ב טז, וברבנו יונה וברבנו ירוחם]; ריטב"א כאן; ספר המכריע סג).

הר"ש שם והרא"ש (בהלכות חלה) צדדו לומר שמדובר בכל המנחות, ויש חילוק בין שמן מועט למרובה. ובשו"ת הריב"ש (כה) תמה על סברה זו, שהרי המרחשת היא כלי עמוק שמעשיה רוחשים, ואין מנחה חסרה מלוג שמן לעשרון, 'ואם זה הוא שמן מועט יודיענו מהו מרובה'. וע"ע במאירי ומהר"ם חלאוה פסחים לו: סמ"ג עשה קמא. שתי הדעות הובאו בשולחן ערוך (או"ח קס"ה, ג). והסיק: 'וירא שמים יצא ידי שניהם ולא יאכל אלא על ידי שיברך על לחם אחר תחלה'. [ואם אכל כדי שביעה, כתבו אחרונים שמן הדין יש לחוש לדעת הסוברים שלחם גמור הוא וחייב בברכת המזון דאורייתא. מובא במשנ"ב שם]. יש להדגיש שכל זה מדבר כשיש לו תואר לחם, להוציא אטריות וכדומה [וכדין לחם העשוי לכותה שבסמוך, שאם עשאו כלמודין אינו עשוי כלחם ופטור הגם שבלילתו עבה. תר"י], וגם מדובר כשהעיסה נילושה במים אלא שניטגנה בשמן, אבל עיסה שנילושה בשמן או בביצים או במשקים אחרים – דינה שונה (עפ"י הרמ"א שם. ע"ש פרטים נוספים).

יש סוברים (ט"ו, הגר"ז ועוד), שגם לדעת רבנו תם שדינו כלחם, זהו רק כשקבע עליו סעודתו. ויש חולקים – ע"ש בבאור הלכה.

'הכא במאי עסקינן בשערסן. אי הכי... ואי בשערסן, האי שאכלן?! שאכלו מיבעי ליה...'. מכאן יש ללמוד מה שהמציא ידידי הרב בלייכר שליט"א, לטחון מצות ולחזור וללושן במים ולאפות בתנור, כדי שאכילתן תהא נוחה, ובכך ניתן לאכול כזית או שני כזיתים ביחד. ולכאורה יש סברה לומר שאין יוצאים ידי חובה במצה כזו, כי האפיה הראשונה בטלה כבר ואילו האפיה השנייה נעשתה באופן שאי אפשר לבוא לידי חימוץ, והרי דעת הרמב"ן שהלש מצה במי פירות אין יוצאים בה ידי חובה לפי שאינה באה לידי חימוץ, וגם כאן נאמר כיון שהאפיה השנייה נעשתה ממצות אפויות שאי אפשר להן להחמיץ, אין זו מצה כשרה לצאת ידי חובה בפסח; –

אולם מכאן יש ללמוד שאין סברה זו נכונה, אלא כיון שהיה ראוי להחמיץ לפני האפיה הראשונה, יוצאים בה ידי חובת מצה; שהרי העמדנו הברייתא כשלקט מחמשת המינים פירורים פחות מכזית [ולפרש"י מבואר גם שהחזירן לסולתן] וערסן, ועל זה שנינו שיוצא בה ידי חובתו בפסח. ואעפ"י שהקשו על תירוץ זה, לא דחו את הדין אלא דחו האוקימתא משום קושי לשוני. ולכן להלכה דקיימא לן כרבא שגם כשאין בפירורין כזית לא בטל שם 'לחם' ממנו כל זמן שיש לו תואר מראה לחם, אם כן גם במצה שטחנה ואפאה שוב, יצא (הגר"ז גולדברג שליט"א).

'טרקנין... טריתא...'. נתבאר בשאלות ותשובות לסיכום.

יש מי שכתב שחילוק זה אינו אמור אלא ב'שומר דשומר' אבל שומר ראשון נחשב אף אם בנטילתו לא ימות הפרי (ע' דובב מישרים ח"ג צב,ב בשם שו"ת הראב"י קמט).

דף לז

סח. כיצד מברכים על:

א. אורז, דוחן; פת אורז, פת דוחן.

ב. מאכל העשוי מלחם מפורר.

ג. מאכל שמעורבים בו מיני דגן או אורז.

א. הכוסס את האורז – מברך 'בורא פרי האדמה'.

לאחריו מברך 'בורא נפשות רבות' (תוס' ועוד).

טחנו ואפאו ועשאו פת; לדעת רבי יוחנן בן גורי, מברך 'המוציא לחם' (שלדעתו האורז מין דגן, והייבים על חמוצו כרת ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח). ולחכמים, מברך לפניו 'בורא מיני מזונות' ולאחריו 'בורא נפשות'. לרבי יהודה בשם רבן גמליאל, מברך לאחריו ברכה אחת מעין שלש.

לדברי רב ושמואל, מברכים על האורז ועל הדוחן 'שהכל', אלא שהשיבו על דבריהם מחמת הברייתא.

א. הסכמת הפוסקים כחכמים, לברך על האורז 'מזונות' [וקצת מהגאונים פסקו כרב ושמואל.

רשב"א בשם רב יהודאי גאון. וע' גם רא"ש בשם בה"ג וראב"ה קב בשם ר"ח].

ואפשר שלגבי דוחן לא נדחו דברי רב ושמואל, והלכה כמותם לברך 'שהכל' (תוס'). וכן כתב הרי"ף, שפת דוחן מברך עליה 'שהכל' ו'בורא נפשות'. וכן הכריע השלחן-ערוך (רה,ח). ובה"ג כתב: 'בורא פרי האדמה'.

ואילו דעת רבנו יונה והרא"ש והראב"ד והריטב"א ועוד, שדין האורז והדוחן שוה; 'מזונות' ו'בורא נפשות'. וכתב גאון שהוא הדין לשאר מינים שרואים שהם זנים כמו אורז. והרוצה לנהוג כשיטה זו אין מוחים בידו (באה"ל רה,ח).

ב. כתב רבנו יונה: אפילו אורז שלם שנתבשל ולא נכתש או נטחן – מברך עליו 'מזונות', ואינו

דומה לשאר מעשה קדרה ולדוחן וכדו' שדרכם בכתישה או טחינה. ודוקא אם נתמעך בבישול

(רא"ש; רמ"א רה. ונחלקו אחרונים אם גם רבנו יונה מסכים לכך). ואפילו נתמעך מעט (ד"מ, הגר"א –

מובא במשנ"ב), אבל אם נשאר בשלמותו – מברך 'בורא פרי האדמה' (ט"ז; משנ"ב). וי"א 'שהכל'

(עפ"י הגר"ז, סדר ברכות הנהנין א,י).

ואורז 'לבן' שהוסרה קליפתו, יש לצדד שבכל אופן יברך עליו 'מזונות', אפילו לא נתמעך

כלל (עפ"י באור הלכה רה,ז. וכן מובא בשם החו"א – 'מילי דברכות' עמ' מח וב'דינים והנהגות' או"ח ז,א).

ויש מן האחרונים שכתבו להחמיר לברך 'שהכל' על האורז שלנו, שמא הוא ה'דוחן' המוזכר

בגמרא וברכתו 'האדמה'. ומטעם זה יש מחמירים שלא לאכלו אלא בתוך הסעודה שנפטר

בברכת הפת, וכיו"ב (עב"ח וט"ז רה; סדר ברכות הנהנין להגר"ז, יא. ואולם בערוך השלחן (רה,כא) כתב

שעתה נתברר הדבר ואין בו ספק).

ג. פריכיות אורז וכדו' (העשויים מהגרעינים עצמם ולא מהקליפות בלבד) – ברכתם כברכת האורז

(ע' אגרות משה אה"ע ח"א קיד; מקור הברכה נט).

ד. פת העשויה מקטניות, כגון פת פולין – ברכתה 'שהכל' ולא 'בורא פרי האדמה' כיון שנשתנה

מתורת 'פרי' וגם אין דרך הנאתו הרגילה בכך (עפ"י תר"י).

ה. הרוחן, אפילו לרבי יוחנן בן נורי דינו כשאר קטניות (ערא"ש ועוד). ויש סוברים שמין דגן הוא לדבריו או שאינו דגן ממש אך קרוב הוא להחמיץ כמו דגן (ע' פני יהושע וצל"ח פסחים לה).

ב. מאכל העשוי מלחם מפורר, 'חביצא'; אם הפרוסות קיימות ולא נימוחו בבישולן – מברך לפניהן 'המוציא לחם' ולאחריהן שלש ברכות. אין הפרוסות קיימות – 'מזונות' וברכה אחת מעין שלש. לפרש"י, לדעת רב יוסף תלוי אם יש בפירורים כזית [והיא היא הגדרת 'פרוסות קיימות'. תוס' א"א] אם לאו. והקשו על כך, ורצו לומר שאם הלחם שממנו הן באו, עומד בעינו (כפרש"י), אזי מברך 'המוציא' גם כשאין כזית בפירורים [וגם יוצא בהן ידי חובת מצה כשאכל בין הכל כזית]. והקשו על כך, והסיק רב ששת שאפילו כשאין פירורים כזית מברך עליו 'המוציא'. ופרש רבא, דוקא כשיש עליו תואר לחם.

א. הלכה כרבא שתלוי הדבר אם יש בו תואר לחם. וכשיש בפירורים כזית, בדרך כלל יש לו תואר לחם אך לפעמים גם בפחות מכזית מראהו כתואר לחם (עפ"י תוס'). ו'תואר לחם' היינו כשניכר וידוע שהוא לחם, וכל שאינו בכלל זה, אף אם לא נימוח לגמרי אין זה 'תואר לחם' (עפ"י או"ח קסח, י. וע' מג"א).

ב. רש"י מפרש במאכל מבושל העשוי מחתיכות לחם. וטיגון הרי הוא כבישול (כן הוכיחו התוס' מהשוואת הגמרא למנחות).

[לפי זה, מצה המטוגנת בשמן ובביצים – ברכתה 'המוציא' (שבט הלוי ח"ז כו, ז – כפי שיטת האשכנזים שברכת מצות שלנו 'המוציא'). אבל אם פירר הלחם עד שמחזירו כסולת וחזר וגיבל הפירורים ובישלם או טיגנם עד שנדבקו ביחד, הסכמת האחרונים [דלא כמג"א] שמברך עליהם 'מזונות' (עפ"י משנ"ב ועוד)].

והתוס' פרשו (כרב האי גאון והערוך. וכן פרש רבנו יונה) 'חביצא' שדיבר רב יוסף – פרוורים הנדבקים יחד על ידי מרק או חלב ללא בישול, ותלוי ב'תוריתא דנהמא' כנ"ל. ופרשו, שכל שנותנם במים והם מתלבנים מחמת הפירורים – בטל תואר לחם.

וכתב רבנו יונה שלפירוש זה נראה שאם בישל או טיגן ואין בחתיכות כזית – אין מברך 'המוציא' אפילו נראה עליו תואר לחם. ואם הדביק ברוטב ללא בישול, מברך 'המוציא' אף בפחות מכזית [כרב ששת] אם יש עליו תואר לחם. ואם לא הדביק ברוטב אלא שפרר הלחם לחתיכות דקות – בכל אופן מברך 'המוציא', אעפ"י שאין בו תואר לחם. וכן הסכים הרא"ש. ודעת הר"ש (פ"ק החלה) שלהלכה אנו נוקטים שלחם שנתבשל, אפילו יש בו כזית אינו 'לחם' [דלא כברייתא שלפנינו]. ואולם לא קיימא לן כשיטה זו (עפ"י פוסקים קסח; חזו"א כו, ב-ג).

רבן גמליאל אומר לברך שלש ברכות אפילו לאחר אכילת דייסה (- גרעיני חיטה מחולקים ומבושלים), וכל שכן בכל הנזכר.

ג. כל מאכל שמערבים בו מחמשת מיני דגן (אפילו הם מיעוט) – ברכתו 'מזונות' וברכה אחת מעין שלש [מלבד אם מיני הדגן ניתנים לדבק בעלמא, הרי הם טפלים למאכל. להלן לט].

א. עוגת גבינה שיש בה שכבת בצק מועטת ועיקרה גבינה; אם הגבינה נאפתה עם הבצק – מן הדין מברך עליה מזונות. והרוצה לצאת מידי כל ספק יקח קצת מזונות לבד ויברך עליו, וכן קצת גבינה לבדה (שו"ת שבט הלוי ח"ד כג). וי"א שבאופן זה הבצק אינו אלא ליפות את הגבינה או לתפשה ומברך 'שהכל' (ע' מקור הברכה יט. וע"ע דברי חכמים 175. ולענין ברכה אחרונה על כיו"ב – ע' בהסכמת הגרש"ו ל'מקור הברכה').

- ב. אורז ודוחן המעורב במאכל – אינו בכלל זה (רב ושמואל. ולא השיבו על דבריהם אלא לגבי אורז בעין, אבל בתערובת הלכה כמותם. (רי"ף). ומברך כפי המרכיב המרובה שבאותו מאכל (עפ"י הרא"ש ועוד). ויש שצדדו שאפילו האורז הוא הרוב אין מברך 'מזונות' כשמעורב בו דבר אחר, אבל אין כן דעת שאר הפוסקים (ע' שער הציון רח, לד). ולרבי יוחנן בן נורי שאומר אורז מין דגן הוא, כל שיש בו תערובת אורז מברך עליו 'מזונות'. ואין הלכה כמותו כאמור.
- ג. כל דבר שיש בו מחמשת המינים ואינו עשוי לסעוד אלא לשתות, כגון שכר – ברכתו 'שהכל' (תוס' לת. ד"ה והא. ועפ"ש ד"ה האי).

דיני הברכות שמברך המקריב את המנחה והאוכלה – נתבארו במנחות עה.

סט. מה דינם של טרוקנין וטרייתא לענין חיוב חלה?

טרוקנין [פרש אביי: 'כובא דארעא' (= עושה גומא בקרקעית הכירה, ונותן שם מים וקמח (רש"י, ריטב"א). ויש מפרשים בקרקע עולם, ואינם נאפים בתנור. רה"ג, מובא ברשב"א; ר"ח, מובא באו"ז; הערוך) – חייבים בחלה. רבין מסר בשם רבי יוחנן: פטורים. (יש גורסים 'חייבים'. ערא"ש ובהגר"א, וכן הביאו מהירושלמי). אעפ"י שבלילתם רכה, כיון שאופים אותם בגומא שבתנור נעשים כפת גמורה וחייבים [וכדין עיסה שתחילתה סופגנים וסופה עיסה] (עפ"י רא"ש וטור או"ח קסח. וע"ע בפסקי חלה לתשב"ץ ב).

טרייתא; אמר אביי: פטורה מן החלה (ויש גורסים: 'חייבת' ומפרשים בענין אחר. ע' בראשונים). ושלשה פירושים ניתנו בה:

גביל מרתח' (/ 'מרתח גביל') – פרש"י: תערובת קמח ומים הנשפכת על הכירה כשהיא נסקת (וטעם הפטור י"א לפי שאין בה תואר לחם שהרי מתפשטת בקרקע, ואינה כטרוקנין דלעיל הנעשים בגומא (עפ"י רא"ש). וי"מ לפי שאין זה דרך לישה וגלגול כלל, וגם אין אנשים קובעים סעודה עליה. עפ"י תר"י). ורב האי גאון (והריטב"א) פרש: קמח החלוט ברותחים (ולפיכך פטורה מן החלה, לפי שאין כאן גלגול).

נחלקו הדעות אם קבע סעודה עליהם, האם מברך 'המוציא' אם לאו. ואעפ"י כ פטורה מחלה כי חיוב חלה תלוי בגלגול העיסה (עפ"י מג"א קסח סקמ"א ופמ"ג); –

'נהמא דהנדקא' (= לחם הודי. רש"ש) – בצק שאופים בשיפוד, ונמשח בשמן או במי ביצים (רש"י. ופטור משום שאין דרכה באכילת קבע [ולגורסים 'חייבת' הטעם משום שבלילתה עבה והריהי גילושה כשאר עיסות]. ויש מפרשים לחם שעושים אותו לתיקוני הנשים, ואינו מיועד מתחלה לאכילה. וטעם הגורסים 'חייבת' מפני שעשויה כשאר פת. מובא בתר"י); –

לחם העשוי לכותח (= מין מאכל העשוי מפת מעופשת ומחלב, ומטבילים בו. עפ"י רע"ב פסחים ד, א ועוד). ואמרו בדין לחם זה שמעשיו מוכיחים עליו; עשאן כעבים (ערוך ומקוטף כגלוסקא נאה. (רש"י); כככרות גדולות. תר"י. ויש גורסים: 'כעבים') – חייבים. כלמודין (כנסרים בעלמא, שלא הקפיד על עריסתם) – פטורים.

לפרש"י, לחם העשוי מכותח אין אופים אותו בתנור אלא בחמה. וכשעשאו כעבין חייב מדרבנן שמא יבואו להחליפו בשאר לחם החייב בחלה (ער"ש חלה א, ה), או משום חשש שמא ימלך לעשותה פת רגילה (עפ"י ירושלמי חלה א, ד; בהגר"א או"ח קסח, טז) – שלכך אין מברכים עליה

'המוציא', כי לענין זה אין שייכת בה גזרה, או בגלל שאנו מניחים שכשעשאה כן נמלך בדעתו לעשותה פת רגילה, ואף אם אח"כ אפה בחמה כיון שבשעת גלגול היתה דעתו לפת רגילה כבר נתחייבה בחלה (עפ"י מאירי).

ויש סוברים שלכך פטור, משום שאינו נעשה לדעת אכילה בדרך פת אלא לחרכו באור ולעשותו כותח, הלכך אעפ"י שבלילתו עבה פטור. ומ"מ כשעשאו כעבין חייב משום שהרואה יחשוב שעשאו ככל פת (תרי"י עפ"י רבנו תם; רשב"א. וע"ע במאירי). ומהרש"א פרש בדברי התוס' שבלילתו רכה כסופגנים.

דף לח

ע. כיצד מברכים על:

- א. 'כובא דארעא' (= מין מאפה העשוי בקרקע).
- ב. דבש תמרים או שאר משקים היוצאים מן הפירות.
- ג. 'טרימא' (= כתישת פירות או שאר דברים).
- ד. 'שתית' (= מאכל העשוי מקמח קליות. ולעתים מיועד לרפואה).
- ה. שלקות.
- ו. זית מלוח.

א. כובא דארעא (הנאפת בקרקע, כמו שהערביים שוכני המדברות אופים (רמב"ם. וכ"כ תר"י בדעת רש"י). ואילו הרשב"א נקט בדעת רש"י שאופים אותו בקרקעית הכירה. ע"ש); אמר רב יוסף: מברך עליו 'בורא מיני מזונות', שאין בו צורת לחם (שבלילתו רכה שלא כשאר עיסות. תר"י) אלא גיבול בעלמא. מר זוטרא קבע סעודתו עליו וברך 'המוציא לחם' ושלש ברכות לאחריו.
[אמר מר בר רב אשי: אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח, שהוא בכלל 'לחם עוני']

דבר שבלילתו רכה שאפאו בתנור או באלפס ללא משקה, ואפילו משה מעט שמן כדי שלא ישרף – ברכתו 'המוציא' ולאחריו שלש ברכות. ואולם טרוקנין שעושים בגומא בכירה, ברכתה 'מזונות' אם לא קבע עליהם סעודה. יש מפרשים משום שאלו בלילתם רכה מאד (מג"א). ויש אומרים משום שאין עליה צורת פת (עפ"י הרמב"ם), או שאין זה דרך לישא ולא דרך אפיית לחם (לבוש). וצריך עיון לדינא (עפ"י באור הלכה קסת, טו. וצ"ע לפי זה מה דין ה'לחוח' כשלא קבע עליו סעודה. ומנהג התימנים לברך עליו 'מזונות').

ב. דבש תמרים ושאר משקים היוצאים מן הפירות, ובכלל זה חומץ היוצא מענבים שאינם מתבשלים ('ספוניות') – ברכתם 'שהכל', שנחשבים כזיעת הפרי, שאין פרי מיועד למשקה אלא זיתים וענבים בלבד. כן אמר מר בר רב אשי. ותלו הדבר במחלוקת התנאים לענין זר האוכל משקים של פירות תרומה, האם משלם קרן וחומש כשאר אוכל תרומה אם לאו.

- א. הלכה כרבי יהושע שפוטר מתשלומי תרומה, וכמר בר רב אשי שברכתם 'שהכל'.
 - ב. בה"ג כתב: רק אם נתן לתוכם מים ברכתם 'שהכל' (וכן יוצא לדעת הראב"ד, כפי שהבינו הרשב"א. ע"ש). ואילו התוס' ותר"י חולקים וסוברים שגם מי פירות לבדן ברכתן 'שהכל'.
- יש מפרשים דברי בה"ג בדבש תמרים בלבד, לפי ששבח הכתוב את ארץ ישראל בדבש הזב